

Per Øverland: Historieglimt 293

— De gamle storgårdene i Østbyen

Østbyen i Trondheim er i den særlige situasjon at tunene på de tre gamle og vidstrakte gårdene som hadde de jordene som Østbyen er bygd på, eksisterer fremdeles. Det er tunene og bygningene på Bakke, Lade og Skyås (Rønningen) gårder. Samtidig kan vi se disse tre gårdene som eksempler på de eldgamle norske gårdene fra før de moderne vel avgrensede gårdene med klare grenser, ble til. Først bør vi likevel bør stoppe et øyeblikk ved dagens situasjon for norsk landbruk. Den er temmelig spesiell i landsbrukets lange historie.

Lørdag 10. november 2018 hadde Adresseavisen følgende overskrift: «Færre bønder i Norge enn noen gang før». I lang tid har tallet på bønder og på gårder som er i drift som gårdsbruk, sunket år for år. Tallene viser at: «Samlet er det 39.737 foretak som har søkt om produksjonstilskudd under to søknadsomganger i 2018». Bønder er altså bestemt som gårdbrukere som har søkt om støtte fra myndighetene til sin produksjon. Slik er det idag, men vi vil se langt lenger tilbake. For ti tusen år siden trakk isen seg tilbake fra Norge og snart kom folk flyttende for å finne levemåten der isen etterlot seg fritt land. De var ikke bønder, og det tok lang tid før noen begynte å bryte opp jorda for å dyrke mat. Innflytterne var jegere, fiskere og samlere som særlig fant mat langs strendene, ute på sjøen, men også på fastlandet. Generasjon etter generasjon bodde i huler og hytter og levde av det de kunne skaffe seg ved jakt og fiske. Mange forskere mener at reinsdyr var det første viktige byttedyret. De skal ha funnet nye beiteområder der isen trakk seg tilbake og trakk derfor dit. Jegerne fulgte etter.

Når de første jordbrukerne dukket opp, vet vi ikke. Det var sannsynligvis i yngre steinalder. Lenge skulle de nye bøndene leve sammen med den gamle

gruppen mennesker som skaffet seg det nødvendige ved jakt og fiske. Våre forfedre som kom hit etter den siste istiden, slo seg ned langs sjøen, på øyene og langs elvene. Det var der de lettest fant mat. I avfallshaugene i huler som de bodde i, er det funnet rester etter et rikt antall næringsemner. Ben av ulike typer dyr, fisk og skalldyr. Vi trenger ikke mye fantasi for å se for oss forfedrene våre på leting etter de ulike næringsemnene som de trengte. Med litt fantasi kan vi forestille oss familiegruppene som dannet seg og som samarbeidet for å skaffe nok mat. Det var viktig for dem å finne en balanse mellom nok arbeidskraft og den næringen flokken trengte. Noen grupper var heldigere enn andre. Snart dannet de heldige og dyktige fellesskap som greide seg bra, mens andre sakk akterut og kanskje søkte kontakt med de heldigere for å få hjelp av dem og bli medarbeidere under den heldige gruppens leder. Andre foretrakk nok kamp og ufred for å få adgang til de beste fangstplassene. Kamp og strid er ingen moderne oppfinnelse!

Det er funnet utallige redskaper i jorda. Allerede i steinalderen eksisterte steinredskaper som gjorde det mulig å drive et primitivt jordbruk. Dyrebein i avfallshaugene forteller at det tidlig kom både ville og tamme dyr på spiseseddelen. Det er nærliggende å tenke seg at de veletablerte jegersamfunnene lå langt foran de første jordbrukerne når det gjelder tilgang på føde. Mange grupper drev nok i lang tid både som jegere og som jordbrukere. Vi vet at åkrene var små. De dyrket korn og andre jordbruksprodukter der jorda var fruktbar og lå særlig lunt til i terrenget. Til en begynnelse var avkastningen av jorda bare et tillegg til jakt og fiske. Etter hvert som jorda ble mer oppdyrket og avkastningen ble bedre, oppstod konkurranse mellom de to samfunnsgruppene. Jordbrukerne trakk i det lange løp det lengste strået. Uten kamp gikk nok konkurransen ikke. Her står vi ved de første bøndene i Norge. De var ikke mange fra først av.

De første bøndene hadde ikke gårder. De hadde bøer. Bø, by eller bæ er det gamle norrøne ordet for deres boplass. Bø betyr tun eller boplass. Bonde er en bofast mann. Selve bøen lå gjerne høyt i terrenget slik at oversikten kunne bli bra eller fiender kunne ses på lang avstand. Det er ikke tilfeldig at vi har mange gårder med navnet Bø. Vi har også mange navn som Østby, Vestby, Sørby eller Nordby. Gårdsnavnene kunne også få endelsen -bø. Den opprinnelige Bø ble delt opp i nordlig, østlig, sørlig eller vestlig del. Ofte var det

sønner på den opprinnelige Bø som fikk seg tildelt disse partene som gjerne fremdeles var store av utstrekning. De aller eldste gårdsnavnene vi har var usammensatte naturnavn slik som Ås, Vin, Vik og Nes. Eller navnene kunne være fra helligsteder som Hov, Horg eller Ve. Våre tre gårder et nettopp av den eldste sorten Bakke, Lade og Ås eller altså Skyås.

Hvorfor var de eldste gårdene store av utstrekning? Svaret er enkelt. Det starter med tilgang til jakt og fiske. Helt fra begynnelsen av var bøndene avhengig av tilgang til sjø eller elv til fiske og til jaktterreng i skogen. Det var også snakk om tilgang på vann og trevirke. Skog og vann var også naturlige grenser for gårdene. Våre tre gamle storgårder viser nettopp dette. Lade omfattet hele Ladehalvøya med sjø omkring. Lade hadde også jaktterreng i skogsterreng der. Bakke er plassert fint ved elv og sjø og med jaktterreng på sitt område. Skyås hadde store vidder til jakt og trevirke.

De tre gårdene viser nok et trekk som går langt tilbake. De ble høvdingseter. Et viktig trekk i norsk historie er fremveksten av en høvdingkultur. Helt fra jegersamfunnet med de heldige gruppene med mye folk og god mattilgang, fikk vi høvdinger for de ledende gruppene. Da de store gårdene ble til, fikk vi høvdingslekter som vi kjenner vel fra sagaene. Fra disse høvdingslektene vokste i sin tur småkongene frem og som vi fikk mange av. Da Harald Hårfagre samlet Norge til ett rike, var det nettopp småkongene han tvang til lydighet under seg. Noen gav seg under overkongen. Andre drepte han. Resten dro fra landet og ble ofte høvdinger i norsk erobningsland på Island, Grønland, Irland i England eller på de mange Vesterhavøyene.